

Neoliberalismen er et politisk projekt – Et interview med David Harvey

AF BJARKE SKÆRLUND RISAGER

SLAGMARK #74
SIDER: 23-31

For 11 år siden udgav David Harvey bogen *A Brief History of Neoliberalism*, der nu er en af de mest citerede bøger om emnet.¹ Årene efter udgivelsen har budt på nye økonomiske og finansielle kriser, men også nye bølger af modstand. Dette interview giver Harveys teori om neoliberalisme et eftersyn og undersøger, hvorvidt de mellemliggende år bør give anledning til en ændret forståelse af begrebet og fænomenet, og hvordan vi kan tænke og praktisere modstanden mod en stadig mere glubende kapitalisme.

Neoliberalisme er et ofte brugt udtryk i dag. Det er dog ofte uklart, hvad folk henviser til, når de bruger det. Når det bruges mest systematisk, kan det henviser til en teori, et sæt af idéer, en politisk strategi eller en historisk periode. Kan du begynde med at forklare, hvordan du forstår neoliberalisme?

Jeg har altid behandlet neoliberalisme som et politisk projekt udført af den kapitalistiske klasse, da de mod slutningen af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne i højere og højere grad følte sig truede både politisk og økonomisk. De var desperate efter at igangsætte et politisk projekt, der kunne tøjle arbejderbevægelsens magt. Der var på mange måder tale om et kontrarevolutionært projekt. Det skulle inddæmme de revolutionære bevægelser, man på det tidspunkt så i mange udviklingslande –

Mozambique, Angola, Kina osv. – men også en voksende bølge af kommunistisk påvirkning i lande som Italien og Frankrig og i mindre omfang en trussel om tilbagekomsten af dette i Spanien. Selv i USA havde fagforeninger skabt en demokratisk styret Kongres, der i sin hensigt var ret radikal. I de tidlige 1970'ere gennemtrufede de sammen med andre sociale bevægelser en række reformer og reformistiske initiativer, der udfordrede erhvervslivets magt: Environmental Protection Agency, Occupational Safety and Health Administration, forbrugerbeskyttelse og en masse ting, der var med til at give arbejderklassen endnu mere magt, end den hidtil havde haft. I denne situation var der altså en global trussel mod den kapitalistiske classes magt, og spørgsmålet lød derfor: 'Hvad gør vi?' Den herskende klasse var ikke alvidende, men den blev klar over, at den måtte kæmpe på en række fronter: Den ideologiske front, den politiske front, og fremfor alt måtte den kæmpe for at tøjle arbejderklassens magt med alle tilgængelige midler. Ud af dette opstod et politisk projekt, som jeg kalder neoliberalisme.

Kan du sige lidt om de ideologiske og politiske fronter og angrebene på arbejderklassen?

Den ideologiske front bestod i at følge rådet fra en fyr, der hed Lewis Powell. Han skrev et notat om, at tingene var gået for vidt, og at kapitalen havde brug for et kollektivt projekt. Notatet hjalp med at mobilisere Handelskammeret og Business Roundtable. Idéer var også vigtige for den ideologiske front. På det tidspunkt var vurderingen, at universiteter var umulige at organisere, da studenterbevægelsen var for stærk og lærerstaben for liberalt [i amerikansk betydning, red.] indstillet, så de etablerede alle de her tænketanke som eksempelvis Manhattan Instituttet, Heritage Fonden og Ohlin Fonden. Disse tænketanke bragte idéerne fra Friedrich von Hayek og Milton Friedman samt udbudsøkonomien på banen. Idéen var, at disse tænketanke skulle bedrive seriøs forskning, og det gjorde nogle af dem også – National Bureau of Economic Research var en privatfinansieret institution, der lavede ekstrem god og grundig forskning. Denne forskning blev så uafhængigt publiceret, den skulle påvirke medierne, og lidt efter lidt skulle den omringe og infiltrere universiteterne. Det var en lang proces. Jeg tror, at vi nu har nået et punkt, hvor vi ikke længere har brug for sådan noget som Heritage Fonden. Universiteterne er stort set

blevet overtaget af de neoliberale projekter, der omgiver dem.

Hvad arbejdskraften angår var udfordringen at gøre national arbejdskraft konkurrencedygtig i forhold til udenlandsk arbejdskraft. En måde at gøre dette på var at åbne op for indvandringen. I 1960'erne, for eksempel, importerede tyskerne græsk arbejdskraft, franskmændene arbejdskraft fra Maghreb, briterne kolonial arbejdskraft. Men dette skabte en høj grad af utilfredshed og uro. De valgte i stedet den anden vej: at flytte kapitalen derhen, hvor der eksisterede lavtlønnede arbejdsstyrker. Men for at globaliseringen kunne virke, var det nødvendigt at reducere afgifter og styrke finanskapitalen, da finanskapital er den mest mobile form for kapital. Så finanskapital og tiltag som flydende valutakurser blev afgørende for at tøjle fagbevægelsen.

Ideologiske projekter om at privatisere og deregulere skabte samtidig arbejdsløshed. Der var altså arbejdsløshed derhjemme, og offshoring flyttede arbejdspladser til udlandet. Hertil skal føjes en tredje komponent: teknologisk forandring, afindustrialisering gennem automatisering og robotisering. Det var strategien, hvormed man forsøgte at presse arbejderklassen.

Det var et ideologisk men også et økonomisk angreb. Det er for mig, hvad neoliberalismen handlede om: Det var et politisk projekt, og jeg tror, at bourgeoisiet eller den kapitalistiske klasse satte det i bevægelse lidt efter lidt. Jeg tror ikke, de startede ud med at læse Hayek eller noget i den stil; jeg tror bare, de intuitivt sagde: 'Vi er nødt til at knuse arbejderbevægelsen – hvordan gør vi det?' Og de fandt ud af, at der fandtes en legitimerende teori derude, der kunne støtte dette.

Siden udgivelsen af A Brief History of Neoliberalism i 2005 er der skrevet meget om begrebet. Der synes at være to hovedleje: De forskere, der er mest interesserede i neoliberalismens idéhistorie, og de der er optagede af den 'faktisk eksisterende neoliberalisme'. Hvor passer du ind?

Der er en tendens i socialvidenskaberne, som jeg er tilbøjelig til at modsætte mig, til at lede efter en endimensionel teori om et eller andet. Så der er en fløj, der siger, jamen, neoliberalisme er en ideologi, og de skriver så en idealistisk historie om denne. En version af dette er Foucaults argument om guvernementaltitet, der ser neoliberaliserende tendenser allerede i det 18. århundrede. Men hvis du bare behandler

neoliberalisme som en idé eller et afgrænset sæt af guvernementalitetspraksisser, så finder du en masse forløbere.

Det, der mangler, er måden, hvorpå den kapitalistiske klasse orkestrerede sine bestræbelser i løbet af 1970'erne og de tidlige 1980'ere. Jeg tror, det er rimeligt at sige, at på det tidspunkt – i den engelsktalende del af verden i hvert fald – blev den kapitalistiske klasse ret godt forenet. De blev enige om en masse ting, såsom behovet for en politisk kraft, der virkelig kunne repræsentere dem. Derfor så man erobringen af det Republikanske Parti og forsøget på, i et vist omfang, at underminere det Demokratiske Parti. Fra 1970'erne traf Højesteret en række beslutninger, der gav den kapitalistiske klasse bedre muligheder for at købe valg, end den hidtil havde kunnet gøre. Der blev for eksempel foretaget reformer af valgkampsfinansiering, hvormed bidrag til valgkampe blev betragtet som en form for ytringsfrihed. Der er en lang tradition i USA for, at kapitalister køber valg, men nu blev det legaliseret snarere end at foregå under bordet som korrupsion.

Alt i alt mener jeg, at denne periode var defineret af en bred bevægelse på mange fronter, ideologiske og politiske. Og den eneste måde, du kan forklare denne brede bevægelse på, er ved at anerkende den relativt høje grad af solidaritet i den kapitalistiske klasse. Kapitalen omorganiserede sin magt i et desperat forsøg på at tilbageerobre sin økonomiske velstand og sin indflydelse, som var blevet seriøst undergravet fra slutningen af 1960'erne og ind i 1970'erne.

Der har været adskillige kriser siden 2007. Hvordan kan historien og begrebet om neoliberalisme hjælpe os med at forstå dem?

Der var ganske få kriser mellem 1945 og 1973; der var nogle seriøse øjeblikke, men ingen større kriser. Vendingen mod neoliberal politik opstod i midten af en krise i 1970'erne, og hele systemet har været en serie af kriser lige siden. Og kriserne skaber selvfølgelig betingelserne for fremtidige kriser. I 1982–85 var der gældskriser i Mexico, Brasilien, Ecuador og dybest set i alle udviklingslandene, herunder Polen. I 1987–88 var der en stor krise i de amerikanske opsparings- og udlånsinstitutioner. Der var en bred krise i Sverige i 1990, og alle bankerne måtte nationaliseres. Så har vi selvfølgelig Indonesien og Sydøstasien i 1997-98, hvorpå krisen flyttede til Rusland, så til Brasilien, hvorefter den ramte Argentina i 2001-02. Der var også

problemer i USA i 2001, som de kom igennem ved at tage penge ud af aktiemarkedet og hælde dem ind på boligmarkedet. I 2007-08 imploderede det amerikanske boligmarked, og så vi fik vi en krise i USA. Du kan kigge på et verdenskort og se krisetendenserne flytte rundt. At tænke med teorien om neoliberalisme hjælper på at forstå disse tendenser.

Et af de største neoliberaliserende træk var at smide alle keynesianerne ud af Verdensbanken og den Internationale Valutafond (IMF) i 1982 – der var tale om en total udryddelse af alle økonomiske rådgivere, der havde keynesianske synspunkter. De blev erstattet af neoklassiske udbudsøkonomer, og den første ting, de gjorde, var at beslutte, at IMF fra da af skulle følge en politik om strukturel tilpasning, når som helst og hvor som helst der opstod en krise. I 1982 var der ganske rigtig en gældskrise i Mexico. IMF sagde: 'Vi vil redde jer.' Det, de faktisk gjorde, var at redde New Yorks investeringsbanker og implementere en sparepolitik. Mexicos befolkning måtte gennemgå et tab på ca. 25 procent af levestandarden i de fire år, der fulgte efter 1982, som et resultat af IMF's politik om strukturel tilpasning. Siden da har Mexico haft omkring fire strukturelle tilpasninger. Mange andre lande har haft flere end én. Det blev almindelig praksis. Hvad gør de mod Grækenland nu? Det er næsten en kopi af, hvad de gjorde mod Mexico tilbage i 1982, bare udført på en mere kløgtig måde. Det var det samme, der skete med USA i 2007–8. De købte bankerne fri og tvang folk til at betale gennem sparepolitik.

Er der noget ved de seneste kriser, og måden, hvorpå de er blevet administreret af de herskende klasser, der har fået dig til at gentænke din teori om neoliberalisme?

Altså, jeg tror ikke, at solidariteten i den kapitalistiske klasse i dag er, hvad den har været. Geopolitisk er USA ikke i en position, hvor landet bestemmer i samme grad, som det var tilfældet i 1970'erne. Jeg mener, vi ser en regionalisering af de globale magtstrukturer inden for statssystemet med regionale hegemoner som Tyskland i Europa, Brasilien i Latinamerika og Kina i Østasien. Det er klart, at USA stadig har en global position, men tiden er en anden. Obama kan tage til G20-topmøde og sige, 'Vi bør gøre dette,' og Angela Merkel kan sige, 'Det har vi ikke i sinde at gøre.' Det ville ikke være sket i 1970'erne. Så den politiske situation er blevet mere regionaliseret; der er mere autonomi. Jeg tror, at det til dels er et resultat af afslutningen på den Kolde Krig.

Lande som Tyskland er ikke længere afhængige af USA's beskyttelse.

Derudover har dét, som man har kaldt den 'nye kapitalistiske klasse' med Bill Gates, Amazon, og Silicon Valley, en anden politik, end olie- og energisektorerne traditionelt har haft. Resultatet er, at de har en tendens til at gå ad hver deres specifikke vej. Der er derfor en del sektoriel rivalisering mellem for eksempel energisektoren og finanssektoren samt mellem energisektoren og slænget i Silicon Valley og så videre. Der er seriøse skel, der er åbenlyse, når det kommer til sådan noget som klimaforandring for eksempel.

Den anden ting, som jeg mener er afgørende, er, at 1970'ernes neoliberale fremstød ikke blev gennemført uden stærk modstand. Der var massiv modstand fra fagbevægelsen, fra Europas kommunistpartier og så videre. Men jeg vil sige, at fra slutningen af 1980'erne var den kamp tabt. Så i det omfang modstanden er forsvundet, at fagbevægelsen ikke længere har den magt, den engang havde, er solidaritet i den herskende klasse ikke længere nødvendigt for, at den kan fungere. Den er ikke nødt til at finde sammen og gøre noget ved kampen nedefra, fordi der ikke længere er nogen trussel. Den herskende klasse klarer sig ekstremt godt, så den er ikke rigtigt nødt til at forandre noget.

Mens det går ret godt for den kapitalistiske klasse, så går det imidlertid ret dårligt for kapitalismen. Profitraterne er genoprettet, men raterne for geninvestering er forfærdeligt lave, så en stor del af pengemængden cirkulerer ikke tilbage ind i produktionen, men flyder i stedet mod overtagelse af landområder og tilvejebringelse af aktiver.

Lad os tale mere om modstand. I din bog peger du på det tilsyneladende paradoks, at det neoliberale stormløb foregik parallelt med en tilbagegang for klassekampen – i hvert fald i det Globale Nord – til fordel for 'nye sociale bevægelser' for individuel frihed. Kan du forklare, hvordan du mener, neoliberalismen giver anledning til særlige former for modstand?

Her er en tese, som man kan overveje: Hvad hvis enhver dominerende produktionsmåde, med dens partikulære politiske konfiguration, skaber en modstandsmåde som et spejlbillede på sig selv? I løbet af æraen for den fordistiske organisering af produktionsprocessen var spejlbilledet en stor centraliseret fagbevægelse og

demokratisk-centralistiske politiske partier. Omorganiseringen af produktionsprocessen og vendingen mod fleksibel akkumulation i løbet af den neoliberale tidsalder har skabt en venstrefløj, der på mange måder også er et spejlbillede af dette: Networking, decentraliseret, ikke-hierarkisk. Det, synes jeg, er meget interessant. Og i et vist omfang bekræfter spejlbilledet det, det forsøger at ødelægge. Jeg tror, at fagbevægelsen til syvende og sidst understøttede fordismen. Jeg tror, at en stor del af venstrefløjen i dag i kraft af at være autonome og anarkistiske faktisk bestyrker neoliberalismens slutspil. Det er der mange på venstrefløjen, der ikke kan lide at høre. Men det rejser selvfølgelig spørgsmålet: Er der en måde at organisere sig på, der ikke er et spejlbillede af produktionsmåden? Kan vi smadre spejlet og finde noget andet, der ikke går neoliberalismens ærinde?

Modstanden mod neoliberalisme kan ske på en række forskellige måder. I mit arbejde lægger jeg vægt på, at det punkt, hvor værdien realiseres, også er et stridspunkt. Værdi produceres i arbejdsprocessen, og dette er et meget vigtigt aspekt af klassekampen. Men værdien realiseres på markedet gennem salg, og det er der en masse politik i. Megen af modstanden mod kapitalens akkumulation finder ikke kun sted i produktionen, men også gennem forbrug og realiseringen af værdi. Tag en bilfabrik: De store fabrikker plejede at have omkring 25.000 ansatte; nu har de 5.000, fordi teknologien har reduceret behovet for arbejdere. Så mere og mere arbejdskraft fortrænges fra produktionssfæren og skubbes i højere og højere grad ind i det urbane liv. Det vigtigste centrum for utilfredshed inden for den kapitalistiske dynamik skifter i stigende grad til kampe om realiseringen af værdi – om det daglige liv i byen. Det er klart, at arbejdere betyder noget, og blandt arbejdere er der mange problemer, der er afgørende. Hvis vi er i Shenzhen i Kina, så dominerer kampe om arbejdsprocessen. Og i USA burde vi eksempelvis have støttet Verizonstrejken. Men i mange dele af verden dominerer kampe for kvaliteten af det daglige liv. Se på de seneste 10 til 15 års store kampe: Sådant noget som protesterne i Gezi Park i Istanbul var ikke en arbejderkamp, men havde at gøre med utilfredshed med dagligdagens politik og manglen på demokrati og beslutningsprocesser; i oprørene i de brasilianske byer i 2013 var det igen utilfredshed med dagligdagens politik: Transport, muligheder og utilfredshed med alle de penge, der blev anvendt på store stadioner, mens der ikke bruges penge på at bygge skoler, hospitaler og boliger, der er til at betale for almindelige mennesker. De oprør, vi ser i London, Paris og Stockholm, handler ikke om arbejdsprocessen: De handler om dagligdagens po-

litik. Denne politik er ret anderledes end den politik, der findes i produktionen. I produktionen er det kapital mod arbejdskraft. Kampene om kvaliteten af det urbane liv har i mindre grad en klar klassekonfiguration. En klar klassepolitik, der som regel udledes af en forståelse af produktion, bliver teoretisk tåget i takt med, at den bliver mere realistisk. Det er et klassespørgsmål, men det er ikke et klassespørgsmål i klassisk forstand.

Synes du, at vi taler for meget om neoliberalisme og for lidt om kapitalisme? Hvornår er det passende at bruge det ene begreb frem for det andet, og hvilke risici er der ved at blande dem sammen?

Der er mange liberale [i amerikansk betydning, red.], der siger, at neoliberalismen er gået for vidt med hensyn til indkomstulighed, at det er gået for vidt med al den her privatisering, og at der er mange fælles goder, som vi skal passe på, såsom miljøet. Der er også forskellige måder at tale om kapitalismen på, såsom deleøkonomien, der ved nærmere eftersyn viser sig at være yderst kapitaliseret og yderst udbytende. Der er idéen om etisk kapitalisme, der ved nærmere eftersyn viser sig ganske enkelt at handle om at være nogenlunde ærlig i stedet for at stjæle. Nogle mennesker ser altså muligheden for en eller anden reform af den neoliberale orden med en eller anden alternativ kapitalisme som resultat. Jeg tror, at det er muligt at skabe en bedre kapitalisme end den, der eksisterer nu. Men ikke meget bedre. De grundlæggende problemer er faktisk så dybe lige nu, at det er udelukket, at vi vil komme nogen vegne uden en meget stærk antikapitalistisk bevægelse. Så jeg vil derfor hellere tale om tingene i antikapitalistiske termer, snarere end i anti-neoliberale termer. Når jeg hører folk tale om anti-neoliberalisme, er der ikke nogen forståelse af, at det er selve kapitalismen, uanset dens form, der er problemet, og det, tror jeg, der er en fare ved. De fleste former for anti-neoliberalisme er ikke i stand til at håndtere de makroproblemer, der kommer af endeløs vækst – økologiske, politiske og økonomiske problemer. Så jeg vil hellere tale om antikapitalisme end om anti-neoliberalisme.

NOTER

- 1 En engelsk version af dette interview blev bragt på *Jacobin Magazines* hjemmeside den 23. juli 2016, <https://www.jacobinmag.com/2016/07/david-harvey-neoliberalism-capitalism-labor-crisis-resistance/>